

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Stefan Vrtel-Wierczyński jako recenzent drugiego wydania Bibliografii bibliografii polskich Wiktora Hahna

Author: Agnieszka Gołda

Citation style: Gołda Agnieszka. (2017). Stefan Vrtel-Wierczyński jako recenzent drugiego wydania Bibliografii bibliografii polskich Wiktora Hahna. "Forum Bibliotek Medycznych" (R. 10, nr 1 (2017), s. 507-523)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Dr Agnieszka Gołda
Katowice – UŚ

STEFAN VRTEL-WIERCZYŃSKI JAKO RECENZENT DRUGIEGO WYDANIA BIBLIOGRAFII BIBLIOGRAFII POLSKICH WIKTORA HAHNA

Abstract

The content of two documents written by Stefan Vrtel-Wierczyński, namely the [Opinion of S. Wierczyński of October 7, 1951] and Wiktor Hahn Bibliography of Polish bibliographies, Second edition significantly expanded, Evaluation of the manuscript (typescript), was presented on the basis of materials from the Poznań Branch of the Archives of the Polish Academy of Sciences. Both manuscripts were reviews – of the layout and then the content – of the second edition of Bibliography of Polish bibliographies edited by Wiktor Hahn (Wrocław 1956). In the article it was attempted to present not only the content of the sources, but also the influence of the critic on the final shape of the bibliographic inventory.

Streszczenie

Przedstawiono, na podstawie materiałów pochodzących z Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, zawartość dwóch dokumentów autorstwa Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, a mianowicie [Opinii S. Wierczyńskiego z 7 października 1951 roku] oraz Wiktor Hahn Bibliografia bibliografii polskich. Wydanie II znacznie rozszerzone. Ocena rękopisu (maszynopisu). Oba omówione rękopisy były recenzjami – układu a potem zawartości – drugiego wydania Bibliografii bibliografii polskich Wiktora Hahna (Wrocław 1956). Starano się przedstawić nie tylko treść źródeł, ale także wpływ krytyka na ostateczny kształt spisu bibliograficznego.

W Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, w czerwcu 1966 i w 1974 roku, zdeponowano olbrzymi zbiór notatek, korespondencji, maszynopisów,

kserokopii i innych zapisków¹, jakie pozostały po pracowitym życiu naukowym, organizacyjnym i dydaktycznym Stefana Vrtela-Wierczyńskiego (26.12.1886-3.02.1963), związanego ze stolicą Wielkopolski już od okresu międzywojennego. Zebrane materiały, świadczące o podjętych przez naukowca pracach i jego zamiarach, stanowią nieocenione jeszcze w pełni źródło informacji na temat działalności bibliologa, bibliografa, edytora i filologa. Wśród archiwaliów znajduje się kilka maszynopisów dowodzących żywego zainteresowania S. Vrtela-Wierczyńskiego bieżącym rozwojem bibliografii bibliografii. Jako teoretyk i praktyk dziedziny dwukrotnie został poproszony o ocenę wydawniczą jednej z fundamentalnych dla polskiej nauki prac, a mianowicie *Bibliografii bibliografii polskich* Wiktora Hahna (9.09.1871-2.11.1959). Te nieznanne do tej pory szerzej źródła rękopiśmienne staną się przedmiotem omówienia, by ukazać kulturę recenzencką S. Vrtela-Wierczyńskiego oraz jego wpływ na ostateczny kształt wydanego kilka lat później spisu.

Obaj bibliografowie, S. Vrtel-Wierczyński i W. Hahn, spotkali się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, gdy pierwszy z nich, w latach 1905-1909, studiował na Wydziale Filozoficznym filologię polską, słowiańską i klasyczną. Do jego nauczycieli i mistrzów należeli m.in. Wilhelm Bruchnalski (mediewista), Antoni Kalina (sławista), Stanisław Witkowski (filolog klasyczny), Kazimierz Twardowski (filozof), Adam Antoni Kryński (językoznawca), Józef Kallenbach (historyk literatury), Konstanty Wojciechowski (historyk literatury i pedagog), Bronisław Gubrynowicz (historyk literatury) i W. Hahn², który nieco później, bo w latach 1917-1925, wykładał tam bibliografię³. Podczas zajęć omawiał m.in. dzieje bibliografii narodowych oraz dziewiętnastowiecznej bibliografii bibliografii.

S. Vrtela-Wierczyńskiego i W. Hahna połączyło, poza humanistycznym wykształceniem, praktyczne zainteresowanie bibliografią, które przejawiało się w tworzeniu spisów, przydatnych zwłaszcza filologom. W. Hahn dał się poznać jako twórca wykazów z zakresu filologii klasycznej, literatury humanistycznej, historii literatury polskiej i krytyki literackiej, recepcji twórczości Horacego, Wergiliusza, Williama Shakespeare'a. Stworzył również bibliografie osobowe (dzieł Mikołaja Reja i Juliusza Słowackiego) i regionalne (województwa lubelskiego). Swoje dokonania drukował przede wszystkim na łamach czasopism, w tym „Eos”, „Muzeum”, „Pamiętnika Literackiego”, „Przewodnika Naukowego i Literackiego” oraz „Regionu Lubelskiego”. S. Vrtel-Wier-

¹ Por. A. Marciniak: Materiały profesora Stefana Vrtela-Wierczyńskiego w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu. *Roczniki Biblioteczne* 1984 R. 28 z. 1/2 s. 91-106. Spis archiwaliów w chwili przejścia liczył 240 uporządkowanych pozycji, ale po przejrzaniu daru został stworzony inwentarz z około 1000 pozycji.

² B. Kochańska: Stefan Vrtel-Wierczyński (1886-1963). Bibliograf i bibliotekarz na łamach prasy. W: Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w. / pod red. B. Kosmanowej. Bydgoszcz 2000, s. 145-146.

³ A. Łysakowski: Notatki z wykładów W. Hahna i St. Ptaśnika na Uniwers. we Lwowie 1919-1921. W: A. Łysakowski: [Notatki z zakresu bibliografii i dokumentacji]. Rps. maszyn. maszyn. powiel. Biblioteka Narodowa w Warszawie sygn. 10555 IV, k. 1-14.

czyński z kolei uprawiał, podobnie jak jego nauczyciel, bibliografię literatury polskiej, jej dziejów i krytyki, bibliografię pomorską i wielkopolską, a prace ogłaszał w postaci wydawnictw zwartych oraz w „Pamiętniku Literackim” i „Przeglądzie Warszawskim”.

Wynikiem zainteresowań W. Hahna różnymi rodzajami bibliografii oraz wspomnianych wykładów, była ogłoszona w 1921 roku, długo oczekiwana przez środowisko bibliologów i pracowników nauki, *Bibliografia bibliografii polskiej* (Lwów 1921). Powstanie dzieła autor tłumaczył następująco: „Przekonawszy się podczas nich [zajęć ze studentami we lwowskiej uczelni – przyp. AG], z jakimi trudnościami muszą walczyć słuchacze uniwersyteccy przy zapoznawaniu się z literaturą bibliograficzną, postanowiłem myśl moją od dawna powziętą wykonać”⁴. Dlatego też, na podstawie materiału bibliograficznego pochodzącego z wykazów, np. Karola Estreichera, Władysława Wiślockiego i Jana Czubka, dzięki kwerendom w zbiorach ossolińskich, Baworowskich i uniwersyteckich we Lwowie, sporządził rejestr spisów bibliograficznych, by „utrwalić w ogólności całokształt naszych usiłowań bibliograficznych, z drugiej zaś strony zwrócić uwagę pracowników bibliograficznych na te po większej części zapomniane lub nieznane rzeczy i tym samym ułatwić im pracę w danym kierunku, ewentualnie pobudzić do wprowadzenia jej w czyn”⁵.

Do uporządkowania materiałów zastosował układ systematyczny. Wydzielił dwa zasadnicze działy – bibliografie ogólne (bibliografie bibliografii, bibliografie zbiorowe – w zasadzie narodowe, retrospektywne, katalogi księgarskie i wydawnicze, encyklopedie i czasopisma bibliograficzne) oraz bibliografie szczegółowe (dziś zwane specjalnymi), które objęły dziedziny wiedzy⁶.

Publikacja W. Hahna zwróciła uwagę, mającego już własny dorobek w zakresie bibliografii, S. Vrtela-Wierczyńskiego, który w 1922 roku na łamach „Przeglądu Warszawskiego” poświęcił wypowiedź „najważniejszej pracy bibliograficznej ubiegłego roku”⁷. Doczekała się ona uwag krytycznych. *Bibliografia bibliografii polskiej* ukazała się w momencie, gdy w środowisku naukowym trwały dyskusje na temat rozdzielnosci pól badawczych bibliologii i bibliografii. Istotne zatem było wskazanie definicji pojęcia bibliografia w przedmowie spisu, czego autor, jak wskazał recenzent, nie uczynił. Także

⁴ W. Hahn: *Bibliografia bibliografii polskiej*. Lwów: H. Altenberg-Księgarnia Wydawnicza, 1921. – XVI, 223 s., s. XII.

⁵ Tamże.

⁶ Były to: teologia, filozofia, pedagogia, prawo i nauki społeczne, nauki ścisłe, geografia, umiejętności stosowane, medycyna, filologia i historia literatury, historia i nauki pomocnicze, sztuki piękne, księgoznawstwo, czasopiśmiennictwo, osoby.

⁷ Rec. Lam Stanisław: O bibliografię polską. Kilka uwag i projektów. Warszawa 1921. Jarkowski Stanisław: Prasa warszawska od d. 5. XI. 1916 do d. I. III. 1919. Warszawa 1921. Daszkiewicz Kazimierz, Gąsiorowski Janusz: Polska bibliografia wojskowa. Cz. I T. II. Warszawa 1921. Graff-Chrząszczewska Jadwiga: Stare druki księgozbioru chełmskiego. Szkic monograficzny. [B.m.] 1921. Lam Stanisław: Polskie znaki księgarskie. Warszawa 1921. Hahn Wiktor: *Bibliografia bibliografii polskiej*. Lwów 1921. – Vrtel-Wierczyński Stefan, *Przegląd Warszawski* 1922 R. 2 nr 6 s. 440-444.

ze sposobu doboru materiałów, którymi miały być zestawienia bibliograficzne lub prace zawierające takie zestawienia, nie wynikał jasno obraz tytułowej bibliografii. Autor bowiem zamieścił w rejestrze „studia, rozprawy, artykuły z zakresu historii literatury, krytyki, filologii, filozofii etc. – do bibliografii one nie należą”⁸. S. Vrtel-Wierczyński, jako teoretyk bibliografii, za mankament *Bibliografii bibliografii polskiej* uznał – nie do końca zresztą, jak wynika z cytatu, konsekwentnie – pominięcie prac obejmujących teorię bibliografii, jej historię, metody, organizację i potrzeby. Stanowisko recenzenta podyktowane było „naukową interpretacją pojęcia bibliografii”, a więc w pracy miały znaleźć się nie tylko spisy, ale i materiały, które traktowały o rejestrach bibliograficznych⁹. Krytyk poszedł jeszcze dalej i zaproponował, by spisem objąć teksty teoretyczne polskiego księgoznawstwa wraz z bibliotekarstwem.

S. Vrtel-Wierczyński krytycznie ocenił również inne elementy bibliografii, jak jej układ, choć zdawał sobie sprawę z trudności wynikających z konieczności podziału dużej liczby opisów bibliograficznych (2264 pozycji). Mimo to stwierdził: „Prof. Hahn nie przyszedł z żadnym, z góry upatrzonym, systemem: zdecydował o nim całokształt zebranego materiału”¹⁰. Zakwestionował równorzędność niektórych działów, jak przyśłowia i słowianoznawstwo, które jednocześnie podporządkowane zostały geografii; fizjokratyzm umieszczony był w grupie nauk przyrodniczych, a powinien znaleźć się wśród systemów ekonomicznych. Na pochwałę zasłużyły za to dział katalogów, choć i tu S. Vrtel-Wierczyński odnalazł braki (katalogów średniowiecznych i nowszych, za to rękopiśmiennych) oraz zasada zamieszczania opisów źródeł rękopiśmiennych (wymienił jednak nieodnotowane materiały).

Zauważone usterki i opuszczenia miały zostać poprawione w zapowiadany przez W. Hahna drugim wydaniu dzieła. Prace nad nową edycją zostały podjęte już w 1921 roku¹¹, ale ukazanie się rejestru było możliwe dopiero po upływie trzydziestu pięciu lat. Kilka lat wcześniej jednak, bo w 1951 roku, Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich zleciło S. Vrtelowi-Wierczyńskiemu napisanie recenzji wewnętrznej układu drugiego wydania bibliografii bibliografii W. Hahna. Dorobek publikacyjny S. Vrtela-Wierczyńskiego uzasadniając to zobowiązanie, ale nie bez znaczenia mogła być szczegółowa znajomość przedwojennego wydania książki. Jak objaśniło Wydaw-

⁸ Tamże, s. 441. Analiza bibliografii ukazuje, że W. Hahn znacznie rozszerzył pojęcie „usiłowań bibliograficznych”, włączając do rejestru np. katalogi wystaw, monet, obrazów, przewodniki po muzeach, wykazy osób i instytucji, w tym szkół, opracowania z zakresu historii klasztorów wraz z ich spisami. Zannotował ponadto pozycje poświęcone bibliotekarstwu, teorii i organizacji bibliografii (były to co prawda zaledwie 4 opisy), spisy drukarni i ekslibrisów. Por. np. H. Sawoniak: Rozwój i metodyka powszechnych i narodowych bibliografii bibliografii. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1971. – 484, [1] s., s. 254-255.

⁹ Stąd też w dalszej części recenzji znalazły się tytuły brakujących publikacji, jak przykładowo Aleksandra Bohatkiewicza *Rzecz o bibliografii powszechnej na otwarcie tego kursu w Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim dnia 10 stycznia 1829 roku* (Wilno 1830) czy artykuł encyklopedyczny poświęcony bibliografii Piotra Chmielowskiego z *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej* (t. 7, Warszawa 1892, s. 718-724).

¹⁰ Rec. Lam Stanisław: O bibliografię polską..., s. 442.

¹¹ W. Hahn: O potrzebach bibliografii polskiej. *Życie Nauki* 1946 T. 1 nr 6, s. 433.

nictwo: „autor radby usłyszeć naszą opinię o zasadniczej koncepcji przerobionego wznowienia. O opinię taką prosimy Pana Profesora jako najbardziej w tych sprawach kompetentnej instancji”¹² (przesłany recenzentowi spis treści w Załączniku).

W ciągu trzech tygodni S. Vrtel-Wierczyński odesłał do oficyny liczącą 4 strony maszynopisu opinię dotyczącą planu spisu, którą rozpoczął od stwierdzenia: „Zasadnicza koncepcja dzieła opracowana przez tak wybitnego, gruntownego i świetnego znawcę przedmiotu, jakim jest prof. Hahn, zasługuje ze wszech miar na pełne uznanie i na szybką realizację edytorską. Konspekt głęboko przemyślany daje obraz zamierzonej systematyki bibliograficznej¹³, jest wszechstronny i jasny”¹⁴. Na kolejnych stronach recenzji, podzielonej na akapity tematyczne, S. Vrtel-Wierczyński wskazał jednak konieczne zmiany i uzupełnienia.

Itak, choć w przesłanym konspekcie nie znalazł się tytuł publikacji, to z listu przewodniego Wydawnictwa wynikało, że spis miał się ukazać pod zmodyfikowanym w stosunku do edycji z 1921 roku tytułem: *Bibliografia bibliografii polskich*. Zdaniem opiniodawcy pierwotna forma tytułu była bardziej odpowiednia dla zawartości, co, jak tłumaczył, było wynikiem objęcia wykazem poza bibliografiami także innych źródeł informacji, w tym encyklopedii, słowników, historii literatury, prac historycznoliterackich itp. Ten postulat recenzenta nie został jednak zrealizowany przez W. Hahna. Choć nie pozostawił po sobie definicji bibliografii w rozumieniu wykazu dokumentów, to praktyka bibliograficzna dowodzi tego, że pojęciem „spisu bibliograficznego” obejmował różnego rodzaju źródła, mogące przynosić materiał o charakterze bibliograficznym. To przekonanie uzasadniało więc pozostawienie w roku 1956 tytułu *Bibliografia bibliografii polskich*.

Podobnie jak w przedwojennej ocenie, S. Vrtel-Wierczyński zarzucił zawartości planowanego wydania pominięcie opisów bibliograficznych „ważniejszych prac z dziedziny teorii i historii bibliografii tak zresztą u nas nielicznych, zwłaszcza że tkwi w nich również materiał bibliograficzny, podobny jak w pracach i rozprawach historyczno-literackich. Uwzględnienie historii, teorii i metodyki bibliografii rozszerzyłoby w pewnym stopniu zakres książki, przyczyniłoby się do zaokrąglenia zawartości treściowej i uzupełnienia jej elementami, których brak daje się w przedłożonym konspekcie odczuwać”¹⁵. Zdaniem S. Vrtela-Wierczyńskiego czytelnicy dzieła byłiby usatysfakcjonowani połączeniem w jednym spisie wykazów piśmiennictwa oraz dzieł

¹² [List do S. Wierczyńskiego z 15 września 1951 roku]. W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 6 poz. spisu 2, Korespondencja dot. poszczególnych osób, materiały G-R. Dwa podpisy redaktorów Wydawnictwa wieńczące prośbę są nieczytelne.

¹³ Przez systematykę bibliograficzną S. Vrtel-Wierczyński rozumiał analizę treści przy pomocy „pierwiałka rozumowanego”, co ułatwiałoby uporządkowanie uniwersum książek.

¹⁴ [Opinia S. Wierczyńskiego z 7 października 1951 roku]. W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 6..., s. [1].

¹⁵ Tamże, s. 2.

obejmujących teorię, historię i metodykę spisów bibliograficznych, „W ten sposób planowana książka stanie się pewnym całokształtem, będzie pełną bibliografią bibliografii polskiej od czasów najdawniejszych do chwili dzisiejszej”¹⁶. Taką postać, o jaką należał S. Vrtel-Wierczyński, przybrało bieżące wydawnictwo Państwowego Instytutu Książki pt. „Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce”, zainicjowane w 1947 roku. Zakres dzieła był jednak szerszy i objął teorię, historię, metodykę i organizację nie tylko bibliografii, ale całej bibliologii. W. Hahn z kolei, mimo że zwiększył zasięg rejestrowanych materiałów, obejmując nim np. niektóre polonika, to nie zdecydował się, co z dzisiejszego punktu widzenia słuszne, na połączenie prac teoretycznych bibliografii z wykazami dokumentów. To dowodzi, że dla W. Hahna bibliografia pozostawała także po II wojnie światowej dziedziną praktyczną.

S. Vrtel-Wierczyński wnioskował również, by autor ujął w swoim spisie kryptobibliografie, jako źródła przynoszące wiele dokładnego materiału związanego z wąskim tematem, a zamieszczone choćby w pracach historycznoliterackich. Sam W. Hahn, spełniając ten postulat recenzencki, we wstępie do swego opublikowanego pięć lat później dzieła przyznał, że zewidencjonował bibliografie załącznikowe, ale z pewnością tematu nie wyczerpał. Mimo to uznał obecność tego rodzaju materiałów w bibliografii bibliografii za istotną: „lepiej dać je z lukami, niż zupełnie ich nie uwzględnić”¹⁷. Zatem ta uwaga, choć nie dotycząca bezpośrednio konspektu, lecz jego zawartości, znalazła pozytywną egzemplifikację i wzbogaciła dzieło.

Na strukturę spisu bibliograficznego ponownie miały się złożyć dwie zasadnicze części – bibliografie ogólne oraz bibliografie specjalne (już nie szczegółowe). Z uwagi na uporządkowanie niektórych spraw kwalifikacji materiałów w stosunku do wydania z 1921 roku, nowy układ został oceniony przez S. Vrtela-Wierczyńskiego w zasadzie pozytywnie. Recenzent podkreślił pojawienie się nowych poddziałów (*Marksizm – leninizm*), grup (*Socjalizm*) oraz przesunięcia w obrębie spisu. Wśród tych ostatnich zasugerował jednak dalsze korekty. Niesłusznym wydało mu się zamieszczenie etnografii z etnologią wśród nauk pomocniczych historii (w 1921 roku w geografii). Zaproponował wyodrębnienie ich jako nowej nauki i zlokalizowanie w pobliżu historii. Tak też się stało w opublikowanym spisie. Recenzent zaproponował także w dziale pierwszym, w którym zostały wymienione czasopisma, wprowadzenie stosownej tytulatury – czasopisma bibliograficzne – co zostało wykonane w wydaniu książkowym. Nie rozwiązano za to problemów z jasnym określeniem stosunku tego poddziału do zamieszczonego w części drugiej działu *XVII Czasopiśmiennictwo*.

S. Vrtel-Wierczyński zakwestionował ponadto używanie przez autora konspektu określenia „bibliografie zbiorowe”, które powtarzało się w różnych częściach spisu. Zapytywał zatem: „Czy oznacza to bibliografie całościowe (ogólne), którym prze-

¹⁶ Tamże.

¹⁷ W. Hahn: *Bibliografia bibliografii polskich*. Wyd. 2 znacznie rozsz. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1956. – XXII, 645, [1] s., s. XIV.

ciwstawia się częściowe? («Zbiorowe» można interpretować, jako «zbiorowo wykonane»)¹⁸. Rzeczywiście trzeba przyznać, że W. Hahnowi zabrakło w tym względzie konsekwencji, naprawił ten problem niejednoznaczności terminologicznej w wydaniu książkowym, używając w stosownych miejscach określenia „zestawienia ogólne”.

Recenzent planu bibliografii zwrócił poza tym uwagę na omyłki W. Hahna, jak w poddziale III (części specjalnej), gdzie znalazł się rozdział *Pedagogia. Literatura dla dzieci*, podczas gdy właściwa nazwa miała brzmieć *Pedologia*. W wydaniu z 1956 roku, w którym nastąpiły znaczne zmiany, gdy idzie o strukturę, dział szesnasty został nazwany jeszcze inaczej, a mianowicie *Kultura. Nauka. Oświata*, a w jego obrębie W. Hahn umieścił podrozdział *Literatura dziecięca i młodzieżowa*. W dziale *Kultura. Nauka. Oświata* – w stosunku do wydania pierwszego – zabrakło recenzentowi sekcji o tytule *Pisarze pedagogiczni*, z czym W. Hahn najwyraźniej się zgodził i w druku pojawił się on zgodnie z sugestią krytyka. Idąc dalej, S. Vrtel-Wierczyński poddał myśl zmiany nazwy *Technologia* na bardziej jasną w jego przekonaniu – *Technika*. W publikacji rozdział jedenasty W. Hahn nazwał zatem *Technika. Przemysł. Rzemiosło*.

S. Vrtel-Wierczyński porównując spis treści wydania przedwojennego i konspekt z 1951 roku odnalazł jeszcze kilka brakujących działów. Przy dziale *Prawo* zabrakło *Sądownictwa*, a w *Medycynie* – farmaceutyki. Z tych uwag dotyczących konstrukcji autor jednak nie skorzystał, uznając zapewne, że nadmierne rozczłonkowanie zawartości poszczególnych działów nie będzie właściwe. S. Vrtel-Wierczyński zarekomendował ponadto wprowadzenie nowego działu (w pierwszym wydaniu znalazł się on błędnie w obrębie *Geografii*), a mianowicie *Słowianoznawstwo*. Tę dwukrotnie wyrażoną sugestią W. Hahn uwzględnił, umieszczając *Słowianoznawstwo* jako dział osobny, po *Krajach i narodach obcych*, a przed *Bibliografiami regionalnymi i lokalnymi* (był to również nowy dział, którego istnienie może tłumaczyć rozwój teorii tego rodzaju spisów bibliograficznych, zapoczątkowany w okresie międzywojennym, ale po opublikowaniu *Bibliografii bibliografii polskiej*).

Najwięcej porad S. Vrtela-Wierczyńskiego dotyczyło – co zrozumiałe – rozdziału *X Nauka o literaturze*. Tu zaproponował dodanie szczegółowych poddziałów, jak *Historia literatury*, *Teoria literatury*, *Metodyka nauki o literaturze*, a do istniejącego działu *Twórcy i krytycy* należało dołączyć *Historyków literatury*. W. Hahn w 1956 roku cały dział nazwał ogólniej – *Filologia*¹⁹, której częścią stała się *Nauka o literaturze*, z wyszczególnionymi wszystkimi zaproponowanymi przez recenzenta poddziałami. Jeśli idzie o materiały biobibliograficzne, to rozlokował je nieco inaczej niż zasugerował S. Vrtel-Wierczyński, logiczniej, a mianowicie wydzielił *Twórców* i odrębnie *Krytyków, historyków i teoretyków literatury*.

¹⁸ [Opinia S. Wierczyńskiego z 7 października 1951 roku]..., s. 3.

¹⁹ Dział był bardzo obfity gdy idzie o liczbę opisów bibliograficznych, łączył dwie duże dziedziny – językoznawstwo i literaturę, co może budzić wątpliwości. H. Sawoniak: *Rozwój i metodyka*..., s. 287.

Równie wnikliwie recenzent spojrział na zawartość rozdziału *XVI Nauka o książce*, w którym należało uwzględnić „w jakiejś formie” bibliologię i księgoznawstwo, a nawet powinno się było znaleźć miejsce na wspominaną już teorię bibliografii. W. Hahn w opublikowanej bibliografii bibliografii w dziale dwudziestym zamieścił materiały dotyczące *Księgoznawstwa i bibliotekarstwa*, a zatem nie do końca zgodnie z intencją teoretyka bibliografii. Wątpliwości S. Vrtela-Wierczyńskiego wzbudził też poddział *Biblioteki* – zapytywał czy w nim miałyby znaleźć się opisy katalogów bibliotecznych, ale te z kolei odnajdywał w pierwszym z działów całego spisu. W wydaniu książkowym *Katalogi wzorowe i wydawnictwa popularne* oraz *Katalogi wystaw* stanowiły odrębne poddziały, zaraz po *Bibliotekarstwie i bibliotekach*, a w dziale *Bibliografii ogólnych* zostały wydzielone *Katalogi bibliotek*. W. Hahnowi zabrakło zatem w tej kwestii precyzji, nie wspominając już o braku uzasadnienia rejestracji tego rodzaju dokumentów jak katalogi wystaw w bibliografii bibliografii.

W rozdziale *XVIII Osoby* S. Vrtel-Wierczyński nie odnalazł z kolei nagłówka biografie (życiorysy), a nawet zasugerował rozszerzenie formy do: „bibliografie i biografie zbiorowe”. W opublikowanej pracy w dziale ostatnim, dwudziestym piątym, W. Hahn poszedł za radą recenzenta i podzielił materiały na: *Bibliografie i biografie zbiorowe*, a następnie *Kobiety* oraz *Anonimy, kryptonimy, pseudonimy*.

W. Hahn – jak można ocenić – starał się zatem dostosować do porad wyrażonych w opinii S. Vrtela-Wierczyńskiego, ale jednocześnie zachował własną wizję struktury dzieła, zwłaszcza gdy idzie o zawartość poszczególnych sekcji, które miały z jednej strony służyć archiwizacji bibliograficznych dokonań, a z drugiej być jak najbardziej użytecznym narzędziem poszukiwań źródeł o charakterze bibliograficznym. Nie ulega natomiast wątpliwości, że cała struktura pracy została przez autora jeszcze raz przemyślana i zdecydowanie logiczniej rozłożył materiał bibliograficzny w wydaniu książkowym.

W zachowanej w Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu spuściznie po S. Vrtelu-Wierczyńskim można odnaleźć również maszynopis o tytule *Wiktor Hahn Bibliografia bibliografii polskich. Wydanie II znacznie rozszerzone. Ocena rękopisu (maszynopisu)*²⁰. Była to recenzja wydawnicza planowanego dzieła, liczącego ponad 800 stron (795+XVIII+1 nlb.). W tej ocenie S. Vrtel-Wierczyński metodycznie zaopiniował przedmowę oraz ponownie odniósł się do struktury spisu, podając szczegółowe rozwiązania kolejnych zauważonych pomyłek lub nieścisłości. Była to recenzja krytyczna, ale nieumniejszająca rangi dzieła.

Poza uwagami ogólnymi, stwierdzającymi, np. pomnożenie liczby opisów w stosunku do wydania pierwszego (do 6494 pozycji), ulepszenie metody i układu, S. Vrtel-Wierczyński stwierdził uchybienia maszynopisu, które wpłynęły na zawartość dzieła,

²⁰ S. Wierczyński: *Wiktor Hahn Bibliografia bibliografii polskich. Wydanie II znacznie rozszerzone. Ocena rękopisu (maszynopisu)*. W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 14 poz. spisu 14, Recenzje, referaty s. [1]-9.

ale – w jego mniemaniu – były do przyjęcia bądź też możliwe do poprawienia. Zasugerował przykładowo rozszerzenie części wstępnej o informacje na temat rejestracji w *Bibliografii bibliografii polskich* prac historycznoliterackich, zawierających bogate materiały bibliograficzne (zalecił nawet cytowanie wybranych przykładów), ponieważ „Byłaby to interesująca i instruktywna informacja dla czytelnika, tym bardziej potrzebna, że są to prace historycznoliterackie a nie zestawienia bibliograficzne, stanowiące główny przedmiot dzieła prof. Hahna”²¹. Ta uwaga była łatwa do uzupełnienia, W. Hahn podał zatem w *Przedmowie* przykłady prac ujętych w spisie, przy czym nie skoncentrował się jedynie, jak się tego domagał recenzent, na pracach historycznoliterackich.

Kolejna uwaga była znacznie trudniejsza do realizacji. W. Hahn zaznaczył we wstępie do swojego rękopiśmiennego spisu fakt pominięcia „zestawień według motywów literackich”, co recenzent uznał za błąd, jako że prace tego typu były interesujące, potrzebne i oczekiwane. Jak napisał: „Prof. Hahn jest zbyt wytrawnym i doświadczonym uczonym, bym mógł przypuścić, że nie docenia wagi takich zestawień. Musiał istnieć jednak jakiś poważny powód, który skłonił Autora do rezygnacji z zestawień według motywów literackich”²². Zalecił zatem uzupełnienie bibliografii. Mimo to, W. Hahn nie uwzględnił zestawień, stwierdziwszy, że w polskiej literaturze jest ich kilkaset, ale „są to studia literackie, bez wyraźnego charakteru bibliograficznego”²³.

Recenzent pozytywnie odniósł się natomiast do – sugerowanego w opinii struktury pracy – rozszerzenia zasięgu formalnego spisu o kryptobibliografię²⁴. Aprobata zyskały również zmiany jakie nastąpiły w układzie, dzięki czemu dzieło stało się bardziej przejrzyste i logiczne. Tym razem w rękopisie W. Hahn dokonał podziału materiałów na trzy działy, nierówne pod względem objętości – bibliografie bibliografii, bibliografie ogólne²⁵ i bibliografie specjalne²⁶. Kolejne uwagi recenzenta dotyczyły w zasadzie tylko tego ostatniego, najobszerniejszego działu.

---

²¹ Tamże, s. [1].

²² Tamże, s. 2.

²³ W. Hahn: *Bibliografia bibliografii polskich...*, s. XV.

²⁴ Jednocześnie W. Hahn zrezygnował z rejestracji np. katalogów dzieł sztuki, medali, monet, przewodników po muzeach, wykazów nut (ale za to zamieścił spisy filmów). Nadal jednak liczba źródeł niebibliograficznych była duża, na tyle znacząca, że Henryk Sawoniak zaproponował tytuł: *Bibliografia bibliografii i najważniejszych (albo: ważniejszych) źródeł informacyjnych*. Por. H. Sawoniak: *Rozwój i metodyka...*, s. 276-278.

²⁵ Bibliografie retrospektywne obejmujące całość piśmiennictwa; Bibliografie obejmujące pewne okresy; Czasopisma bibliograficzne; Polonica za granicą; Katalogi bibliotek; Ważniejsze katalogi wydawnicze, księgarskie, antykarskie itp.; Przekłady; Encyklopedie. Dzieła treści ogólnej.

²⁶ Marksizm-leninizm. Socjalizm; Polityka światowa; Filozofia; Historia; Etnografia i etnologia; Nauki społeczno-polityczne i ekonomiczne; Planowanie. Statystyka. Kontrola; Państwo i prawo; Wojsko; Nauki matematyczno-przyrodnicze; Technika. Przemysł. Rzemiosło; Transport i łączność; Handel; Gospodarstwo wiejskie; Nauki lekarskie; Kultura. Nauka. Oświata; Filologia; Sztuka; Religioznawstwo; Księgoznawstwo i bibliotekarstwo; Czasopiśmiennictwo. Wydawnictwa periodyczne; Kraje i narody obce; Słowianoznawstwo; Bibliografie regionalne i lokalne; Osoby. Układ ten w zasadzie odzwierciedlał zastosowany w „Przewodniku Bibliograficznym”, z pewnymi odstępstwami.

Uwagi S. Vrtela-Wierczyńskiego miały na celu przeszerzeganie źródeł, ich uzupełnienie czy też powiązanie odsyłaczami z innymi częściami dzieła. Recenzent wskazał np. problem z umiejscowieniem publikacji Gabriela Korbuta *Literatura polska od początków do wojny światowej. Książka podręczna informacyjna dla studiujących naukowo dzieje rozwoju piśmiennictwa polskiego* (wyd. 2 powiększone, t. 1-4, Warszawa 1929-1931), które jego zdaniem, powinno było znaleźć się nie w dziale *Historia literatury*, ale, ze względów metodologicznych i praktycznych, w obrębie nauk pomocniczych literatury (ze stosownym odsyłaczem do *Historii literatury*). W naukach pomocniczych literatury należało także zgromadzić materiał bibliograficzny pochodzący z „Pamiętnika Literackiego”. Dzięki takiemu rozwiązaniu w dziale „metodycznym” znalazłyby się bibliografie „polonistyczne”, co byłoby korzystne dla użytkowników spisu. W. Hahn pozostawił jednak opis publikacji w dziale *Historia literatury*, wraz z pracami Krzysztofa Warszawskiego, Szymona Starowolskiego, Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, Piotra Chmielowskiego, Bronisława Chlebowskiego i Stanisława Tarnowskiego, które były albo historiami literatury albo zbiorami materiałów o charakterze biograficznym i krytycznym, a pozwalały na studiowanie dziejów literatury polskiej.

Recenzent zalecił oprócz tego zharmonizowanie kilku działów rozpraszających podobny treściowo materiał, jak *Polonica za granicą, Stosunek literatury polskiej do obcych oraz Przekłady*. Ta uwaga nie została przez W. Hahna uwzględniona, materiały nadal były rozrzucone w kilku poddziałach. W *Polonicach za granicą* – jak zauważył S. Vrtel-Wierczyński – W. Hahn zamieścił w maszynopisie, i później w książce, teksty o tytułach ogólnych, niewskazujących na związki literackie krajów. Jako znawca problematyki ocenił jednak zawartość działu jako niewłaściwą, bowiem publikacje, wbrew tytułom, dotyczyły relacji literackich między państwami. Autor bibliografii nie poprawił jednak błędów, dziś trudno stwierdzić dlaczego, nie dodał także zasugerowanych przez recenzenta uzupełnień (podobnie jak w przypadku *Metodyki nauki o literaturze*).

Z drobniejszych dodatków S. Vrtel-Wierczyński podał przykład wydawnictwa *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej. Życiorysy, streszczenia, wyjątki* (t. 1-9, Warszawa 1906-1914), które należało szczegółowo rozpisać i podać jako materiał bibliograficzny przy Adamie Mickiewiczu, Juliuszu Słowackim, Zygmuncie Krasińskim, Joachimie Lelewelu i innych znaczących postaciach. W. Hahn zdecydował jednak jedynie w adnotacji napisać, że wydawnictwo to obejmuje wskazówki bibliograficzne dotyczące 146 sylwetek, „Wylizanie wszystkich autorów, których bibliografie mieszczą się w wymienionych wyżej wydawnictwach, jest niemożliwością, gdyż wymagałoby to kilkuset odsyłaczy”²⁷. Ta „odpowiedź” na zarzut recenzencki dowodzi utylitarne go podejścia W. Hahna do spisu bibliograficznego, który miał być łatwy w przeglądaniu, ale jak widać niekoniecznie kompletny.

Zdaniem S. Vrtela-Wierczyńskiego należało też do wykazu pozyskać analitycznie materiał z „Rocznika Literackiego”, ale zabrakło tytułu tego czasopisma w *Spisie naj-*

²⁷ W. Hahn: Bibliografia bibliografii polskich...s. XIV.

ważniejszych skrótów, w którym ujęto nazwy innych periodyków. Recenzent zasugerował nadto potrzebę przybliżenia czytelnikom istniejących w rękopisie bibliografii, przygotowanych zespołowo w Pracowni Bibliograficznej Instytutu Badań Literackich w Poznaniu. Zalecił uzupełnienie rozdziału *Nauka o książce* rękopisami krakowskich wykładów bibliografii autorstwa Jerzego Samuela Bandtkiego i Józefa Muczkowskiego – i rzeczywiście rękopisy pierwszego z wykładowców zostały włączone do rozdziału *Księgoznawstwo i bibliotekarstwo*, źródeł autorstwa drugiego wykładowcy zabrakło – i dziś trudno dociec dlaczego.

Przykłady opuszczeń pojawiły się poza działami literaturoznawczymi także w historii polskiej oraz przy opisach katalogów bibliotek. Z katalogów wydawniczych, księgarskich i antykwarycznych w publikacji W. Hahna znalazły się jedynie najważniejsze, z pominięciem tych, które zostały spisane przez K. Estreichera w *Bibliografii polskiej*. W. Hahn doceniał oczywiście ich funkcje informacyjne, ale potraktował, słusznie, jako materiały bibliograficzne o znaczeniu drugorzędnym (choć i tak uwzględnił ich zbyt wiele biorąc pod uwagę tytuł całej publikacji).

Jako zwolennik systematyki bibliograficznej, S. Vrtel-Wierczyński wspomniał, że przy opisach niektórych dokumentów przydałyby się „uwagi rozumowane”, wnikaające w treść. W. Hahn rzeczywiście rzadko stosował adnotacje, a jeśli już je opracował to miały charakter wyjaśniający. Wobec braku w materiałach zachowanych w Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk podstawy recenzji, czyli rękopisu *Bibliografii bibliografii polskich*, trudno osądzić czy po tej uwadze recenzenta pojawiło się więcej adnotacji w druku. Faktem jest natomiast to, że w 1921 roku nieliczne adnotacje miały charakter nie tyle wyjaśniający, co wskazywały na formalne powiązania opisów, np. z ich recenzjami, W. Hahn informował w nich o autorstwie, adresie wydawniczym wykazów lub zasięgu chronologicznym, a niezwykle rzadko o zawartości treściowej tekstu. Doceniając znaczenie adnotacji, w wydaniu powojennym było ich więcej²⁸, ale i tak można było – jak recenzent – odczuwać pewien niedosyt.

S. Vrtel-Wierczyński wykazał też drobniejsze niekonsekwencje w pracy W. Hahna, jak brak szeregowania chronologicznego w poddziale *Krytycy, historycy i teoretycy literatury* oraz spacjowania nazwisk osób będących przedmiotem bibliografii. Oba uchybienia zostały uwzględnione w publikacji.

W omawianej recenzji pojawiło się sporo obserwacji podkreślających wartość dzieła W. Hahna, mimo dostrzeżonych uchybień. Na pozytywną uwagę zasłużyła dokładna i ścisła metoda bibliograficzna, która skutkowała powstaniem dzieła erudycyjnego. Kształt bibliografii wynikał ponadto – jak podkreślił opiniodawca – z szerokiej wiedzy autora i jego znakomitej orientacji w materiale bibliograficznym ze wszystkich dziedzin wiedzy. Spisanie bibliografii specjalnych ukazało bogactwo nauki w przeszłości i współcześnie, dając możliwość wysuwania wniosków na przyszłość. S. Vrtel-Wier-

---

²⁸ H. Sawoniak: *Rozwój i metodyka...*, s. 264-265.

czyński potraktował bibliografię W. Hahna jako swoistego rodzaju stan badań, który pozwalał zorientować się w brakach wykazów dla poszczególnych dziedzin czy tematów oraz dowodził konieczności kontynuowania prac zaniechanych. Było to zatem pierwszorzędne źródło informacji „naukowej, historycznej i aktualnej”.

O szacunku jaki S. Vrtel-Wierczyński darzył W. Hahna mogą świadczyć ostatnie zdania recenzji: „Byłbym niezmiernie rad, jeśliby Czcigodny Autor uznał słuszność choćby niektórych uwag i zechciał wyrazić Swą zgodę na ich uwzględnienie. Proponowane przeze mnie modyfikacje miały przede wszystkim na celu konsolidację metodologiczną i kompozycyjną dzieła oraz uzupełnienie materiałowe tego interesującego i tak bogatego obrazu wszelkich naszych bibliografii”²⁹. W. Hahn istotnie skorzystał z niektórych uwag recenzenta, dzięki którym dzieło nabrało większej przejrzystości i kompletności³⁰.

S. Vrtel-Wierczyński w pośmiertnym życiorysie W. Hahna, który był analizą jego dorobku naukowego³¹ na łamach „Sprawozdań Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”³², podkreślił, że „W dążeniu do prawdy, do ustalania faktów, uściślenia wywodów – nie znał przeszkód”. Co znamienne, to dokonując podsumowania spuścizny W. Hahna rozpoczął jej omawianie od wskazania osiągnięć w zakresie bibliografii. Najważniejszym dziełem bibliograficznym W. Hahna była – według S. Vrtela-Wierczyńskiego – *Bibliografia bibliografii polskich* z 1956 roku, „Dzieło imponuje obfitością i bogactwem zebranego materiału, systematycznością i przejrzystością układu, ścisłością i precyzyjnością metody”³³. Tej metodzie bibliograficznej przysłużył się swoimi ocenami, jak starano się ukazać, także sam recenzent.

²⁹ S. Wierczyński: Wiktor Hahn Bibliografia..., s. 9.

³⁰ Por. jednak wiele krytycznych uwag zanotowanych przez H. Sawoniaka. H. Sawoniak: Rozwój i metodyka..., s. 274-296.

³¹ S. Vrtel-Wierczyński: Wiktor Hahn (9 IX 1871 – 2 XI 1959). W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 6... Szkic ten powstał dzięki przesłanej S. Vrtelowi-Wierczyńskiemu biografii sporządzonej przez syna zmarłego, Kazimierza Hahna-Tarchalskiego (10 stron maszynopisu) na podstawie dwóch życiorysów autorstwa samego W. Hahna. Po śmierci W. Hahna, K. Hahn-Tarchalski podtrzymał korespondencję z S. Vrtel-Wierczyński. K. Hahn-Tarchalski: [List z 31 sierpnia 1962 roku do S. Vrtela Wierczyńskiego]. W: Tamże; K. Hahn-Tarchalski: [List z 29 września 1962 roku do S. Vrtela Wierczyńskiego]. W: Tamże; S. Vrtel-Wierczyński: [List z 15 września 1962 roku do K. Hahna-Tarchalskiego]. W: Tamże.

³² S. Vrtel-Wierczyński: Wiktor Hahn (9 IX 1871 – 2 XI 1959). *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 1959 nr 3, s. 274-279. S. Vrtel-Wierczyński, Zygmunt Szweykowski i Roman Pollak 23 grudnia 1949 roku zgłosili kandydaturę W. Hahna na członka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W maju roku następnego S. Vrtel-Wierczyński napisał: „przesyłam najserdeczniejsze gratulacje i najlepsze życzenia oraz wyrazy radości, że wniosek mój, o wybór na członka Wydziału tak bardzo zasłużonego w nauce Męża, zyskał pełne uznanie i poparcie”. S.W. [S. Vrtel-Wierczyński]: [List z 14 maja 1950 roku do W. Hahna]. W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 6... Por. też S. Wierczyński: [List do Komisji Filologicznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk z 19 listopada 1949 roku]. W: Tamże.

³³ S. Vrtel-Wierczyński: Wiktor Hahn (9 IX 1871..., s. 276.

Według S. Vrtela-Wierczyńskiego spuściźnie naukowej W. Hahna należała się szczególna uwaga ze względu na doniosłość podjętych tematów, ich dogłębna realizacja, precyzja i ścisłość metodyczna, sumienność naukowa oraz syntetyczne podejście do przedstawianych problemów. Dzieła bibliograficzne, w tym *Bibliografia bibliografii polskich*, „Zasługują na wysokie uznanie fachowców oraz szerszych kręgów czytelnich. Zalecają się swymi wielkiej wartości zaletami: masą zebranego najpilniej materiału, jego doskonałym opanowaniem, ścisłością i precyzją metody, głębokim poczuciem sumienności i odpowiedzialności naukowej. W pracach tych niewątpliwie – jak to zawsze bywa – znajdują się przeoczenia lub niedobory źródłowe czy materiałowe, ale stanowiłyby one jedynie tylko przyczynki i uzupełnienia do gotowego już całościowego obrazu i niczym nie umniejszają jego rzetelnej i trwałej wartości. Dzieła te są wzorem świetnie wykonanych całościowych syntez bibliograficznych, za które – ze strony nauki i społeczeństwa – należą się Zmarłemu wyrazy szczególniejszego uznania i hołdu”³⁴.

Bibliografia

Hahn Wiktor: *Bibliografia bibliografii polskiej*. Lwów: H. Altenberg-Księgarnia Wydawnicza, 1921. – XVI, 223 s.

Hahn Wiktor: *Bibliografia bibliografii polskich*. Wyd. 2 znacznie rozsz. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1956. – XXII, 645, [1] s.

Hahn Wiktor: O potrzebach bibliografii polskiej. *Życie Nauki* 1946 T. 1 nr 6 s. 431-438.

Kochańska Barbara: Stefan Vrtel-Wierczyński (1886-1963). Bibliograf i bibliotekarz na łamach prasy. W: *Rola książki w integracji ziem polskich w XIX w.* / pod red. Bogumiły Kosmanowej. Bydgoszcz 2000 s. 145-156.

Łysakowski Adam: Notatki z wykładów W. Hahna i St. Ptaśnika na Uniwers. we Lwowie 1919-1921. W: Łysakowski Adam: [Notatki z zakresu bibliografii i dokumentacji]. Rps. maszyn. maszyn. powiel. Biblioteka Narodowa w Warszawie sygn. 10555 IV k. 1-14.

Marciniak Anna: Materiały profesora Stefana Vrtela-Wierczyńskiego w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu. *Roczniki Biblioteczne* 1984 R. 28 z. 1-2 s. 91-106.

Rec. Lam Stanisław: O bibliografię polską. Kilka uwag i projektów. Warszawa 1921. Jarkowski Stanisław: *Prasa warszawska* od d. 5. XI. 1916 do d. I. III. 1919. Warszawa 1921. Daszkiewicz Kazimierz, Gąsiorowski Janusz: *Polska bibliografia wojskowa*. Cz. I T. II. Warszawa 1921. Graff-Chrząszczewska Jadwiga: *Stare druki księgozbioru chełmskiego*. Szkic monograficzny. [B.m.] 1921. Lam Stanisław: *Polskie znaki księgarskie*. Warszawa 1921. Hahn Wiktor: *Bibliografia bibliografii polskiej*. Lwów 1921. – Vrtel-Wierczyński Stefan, *Przegląd Warszawski* 1922 R. 2 nr 6 s. 437-444.

Sawoniak Henryk: *Rozwój i metodyka powszechnych i narodowych bibliografii bibliografii*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1971. – 484, [1] s.

Vrtel-Wierczyński Stefan: Wiktor Hahn (9 IX 1871 – 2 XI 1959). *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 1959 nr 3 s. 274-279.

Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu.

---

³⁴ Tamże, s. 277.

Załącznik³⁵:

I Dział pierwszy

Bibliografie ogólne

1. Spisy bibliograficzne bibliografii.
2. Bibliografie zbiorowe.
3. Bibliografie obejmujące pewne okresy.
4. Polonica za granicą i w językach obcych³⁶.
5. Katalogi bibliotek.
6. Ważniejsze katalogi zbiorowe wydawnictw, księgarskie, antykwarskie itp.
7. Encyklopedie.
8. Zestawienia bibliograficzne czasopism.
9. Spisy treści czasopism.

II Dział drugi

Bibliografie specjalne³⁷

I. Filozofia

1. Bibliografie zbiorowe³⁸.
2. Czasopisma.
3. Historia filozofii.
4. Pisarze.

II. Marksizm-leninizm

III. Pedagogia

1. Bibliografie zbiorowe.
2. Encyklopedie.
3. Czasopisma.
4. Historia³⁹.
5. Pedagogia. Literatura dla dzieci i młodzieży.
6. Dydaktyka.

IV. Prawo. Nauki i prądy społeczno-polityczne i ekonomiczne

1. Bibliografie zbiorowe⁴⁰.
2. Encyklopedie.
3. Czasopisma.
4. Bibliografie poszczególnych gałęzi prawa.
5. Prawo polskie przedrozbirowe.
6. Prawo polskie od r. 1918.
7. Socjalizm.
8. Ekonomia.
9. Socjologia.

---

³⁵ Spis rzeczy. W: Zespół akt prof. S. Wierczyńskiego sygn. P. III – 32. Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu pudło 6..., s. 1-4. Uwagi zaznaczone przez recenzenta na rękopisie, a opisane w artykule, nie będą odnotowane w przypisach.

³⁶ Podkreślono nowe działy w stosunku do wydania przedwojennego.

³⁷ S. Vrtel-Wierczyński dopisał w nawiasie – szczegółowe.

³⁸ Z uwagą – (całościowe i część.[iowe]).

³⁹ Z uwagą recenzenta – czego?

⁴⁰ Wpis S. Vrtela-Wierczyńskiego – (ogólne).

10. Statystyka.
11. Adwokatura.
12. Notariat.
13. Pisarze.
- V. Matematyka
  1. Bibliografie zbiorowe.
  2. Pisarze.
- VI. Nauki przyrodnicze
  1. Bibliografie zbiorowe.
  2. Bibliografie poszczególnych gałęzi nauk (w układzie alfabetycznym):
    - A. Anatomia.
    - B. Astronomia.
    - C. Biologia.
      - a. Biologia ogólna.
      - b. Antropologia.
      - c. Biofizyka, biochemia.
      - d. Botanika.
      - e. Mikrobiologia.
      - f. Paleontologia.
      - g. Zoologia.
    - D. Fizjologia.
    - E. Fizyka. Mechanika.
    - F. Geofizyka.
    - G. Geologia.
    - H. Meteorologia.
    - I. Mineraologia.
  3. Pisarze z zakresu nauk przyrodniczych.
- VII. Geografia i krajoznawstwo⁴¹

Bibliografie zbiorowe.

Pisarze.
- VIII. Umiejętności stosowane
  1. Technologia.
  2. Przemysł.
  3. Handel.
  4. Rolnictwo.
  5. Leśnictwo, łowiectwo, rybactwo.
  6. Wojskowość.
- IX. Medycyna
  1. Bibliografie zbiorowe.
  2. Poszczególne gałęzie medycyny.
  3. Historia medycyny.
  4. Weterynaria.
  5. Pisarze.
- X. Filologia i nauka o literaturze
  - A. Filologia.

---

⁴¹ W wydaniu pierwszym dział obejmował też etnografię (oraz pisarzy etnograficznych), wydawnictwa ludowe, przysłowia, słowianoznawstwo.

1. Językoznawstwo ogólne.
2. Filologia klasyczna⁴².
3. Filologia germańska i romańska.
4. Filologia słowiańska.
5. Filologodzy.

B. Nauka o literaturze.

1. Literatura powszechna.
2. Literatura polska.
  1. Bibliografie zbiorowe⁴³.
  2. Poezja.
  3. Dramat.
  4. Powieść.
  5. Wymowa i stylistyka.
  6. Stosunek literatury polskiej do obcych.
  7. Twórcy i krytycy.

XI. Historia i nauki pomocnicze

A. Zagadnienia ogólne.

B. Historia powszechna.

C. Historia polska.

1. Bibliografie zbiorowe.
2. Encyklopedie.
3. Bibliografie szczegółowe:
  - a. Historia dzielnic i miast.
  - b. Historia narodów zamieszkających w Polsce.
  - c. Wypadki dziejowe i osobistości.

4. Historycy.

D. Nauki pomocnicze.

Archeologia.

Etnografia, etnologia.

Paleografia.

Archiwistyka.

Numizmatyka.

Heraldyka.

XII. Bibliografie regionalne i lokalne

XIII. Kraje i narody obce

1. Orientalizm.
2. Poszczególne kraje i narody.
3. Mniejszości narodowe.
4. Żydzi.

XIV. Sztuki piękne

1. Bibliografie zbiorowe.
2. Malarstwo i rzeźba.
3. Muzea.
4. Medalografia.
5. Rytownictwo.

⁴² Powyżej nazwy tego poddziału znalazł się wpis: Filol.[ogia] a językozn.[awstwo].

⁴³ Z zapytaniem opiniodawcy – czego?

6. Architektura.

7. Muzyka.

8. Teatr.

XV. Teologia⁴⁴

1. Bibliografie zbiorowe.

2. Czasopisma.

3. Encyklopedie.

4. Liturgia. Księgi kościelne.

5. Biblie.

6. Psalterze.

7. Pieśni kościelne.

8. Indeksy książek zakazanych.

9. Cześć świętych.

10. Kościoły.

11. Historia Kościoła.

12. Hierarchia kościelna.

13. Kazania.

14. Zakony.

15. Innowiercy.

16. Pisarze teologiczni.

XVI. Nauka o książce

1. Bibliografie zbiorowe.

2. Bibliografia.

3. Biblioteki.

4. Katalog[i] wystaw (ważniejsze).

5. Rękopisy.

6. Inkunabuły i pierwsze druki.

7. Ex-librisy.

8. Drukarnie i księgarnie⁴⁵.

9. Bibliografowie.

XVII. Czasopiśmiennictwo

1. Czasopisma i dziennikarze.

2. Kalendarz[e] i inne wydawnictwa doroczne.

XVIII. Osoby

1. Bibliografie zbiorowe.

2. Kobiety.

3. Anonimy, kryptonimy, pseudonimy.

Dodatek.

Ważniejsze bibliografie obce (pióra autorów polskich)

Uwaga. Różnica między materiałem zawartym w dziale XIII polegać będzie na tym, że w dodatku będą zestawione wyłącznie wydawnictwa obce (np. „Ostatnie wydawnictwa francuskie”, „Angielskie wydawnictwa wojenne” itp.), zaś w dziale XIII będą wydawnictwa polskie z ewent. dodatkiem obcych (np. „Bibliografia Włoch za rok 1925”, „Bibliografia japonologii”, „Bibliografia iranoznawstwa” itp.)⁴⁶.

⁴⁴ W wydaniu z 1921 roku była umieszczona jako dział pierwszy.

⁴⁵ Z uwagą: „druki dzielnicowe”.

⁴⁶ W zakończeniu S. Vrtel-Wierczyński zapisał zauważając – zapewne brak – Indeksy.